

روش شناسی مورد پژوهی موثر در علوم تربیتی

سید علی سیادت^۱ - ستاره موسوی^۲

بیان مسأله

آنچه که تقریباً در همه بحث‌ها درباره جایگاه ارزشی مورد پژوهی مشاهده می‌شود آن است که ارزش شناخت علمی آن عمدتاً مورد تردید قرار می‌گیرد. زمینه این تردید و بی‌مهری ناشی از یک برنامه علمی فلسفی است که توسط دو عنصر اساسی و بنیانی مشخص می‌شود: 1- تکوین و پیدایش شناخت یا همبستگی اکتشافی که به صورتی نظام مند از همبستگی استدلالی متمایز می‌گردد. همبستگی استدلالی یعنی آزمودن فرضیه‌ها و نظریه‌ها که به حوزه منطق پژوهش مرتبط می‌شود 2- در قلمرو آزمودن، کار باز آزمایشی فرضیه‌ها و نظریه‌ها می‌تواند با یک الگوی استنتاجی آغاز گردد. مزیت اصلی تحلیل تک مورد پژوهی عمدتاً در این نکته است که از طریق محدود کردن موضوع پژوهش و پژوهنده‌های آن می‌توان عمیق‌تر با مواد و اطلاعات پژوهشی زیادتری کار کرد و بدین وسیله به نتایج گسترده‌تر و پیچیده‌تری دست یافت. مورد پژوهی هنگامی یک پژوهش موثر در عرصه فلسفه تعلیم و تربیت می‌باشد که یک پدیده و موضوع فلسفی زمان معاصر را در متن و زمینه محیط و رویکردهای آن بررسی کند؛ مرزهای بین پدیده و متن کاملاً روشن و شفاف نباشد؛ منابع گسترده و متنوع چند ساحتی جهت ایجاد و اثبات مورد استفاده و استناد قرار گیرد.

سوال‌های پژوهش

1- روش مورد پژوهی چیست و در علوم تربیتی چه جایگاهی دارد؟ 2- مورد پژوهی‌ها چه نقاط ضعف و قوتی دارند؟ 3- کاربرد روش مورد پژوهی به عنوان یک روش پژوهی ویژه در فلسفه تعلیم و تربیت چیست؟

^۱ - دانشیار و عضو هیات علمی دانشکده علوم تربیتی، دانشگاه اصفهان s.a.siadat@edu.ui.ac.ir

^۲ - دانش‌آموخته کارشناسی ارشد برنامه ریزی آموزشی دانشگاه اصفهان setarehmousavi@gmail.com

چارچوب نظری

مورد پژوهی‌ها با پارادایم تفسیری قرابت نزدیکی دارند زیرا در گرایش به مورد منفرد، نوعی رهیابی برای درک و فهم موضوع در آن مستتر است. با این حال نمی‌توان همه تحلیل‌های کیفی را با مورد پژوهی همسان یا برابر تلقی کرد. از واژه مورد پژوهی به مفهوم سنتی آن، یک راهبرد پژوهی دریافت می‌شود که کل یک پدیده اجتماعی وابسته به زمان و مکان را مورد مطالعه قرار می‌دهد و روش‌های متنوع و چندگانه‌ای را به خدمت می‌گیرند (لوفلند^۱، 1993). با سه گام، "واژه‌سازی - عملیاتی‌سازی - اندازه‌گیری و سنجش"، شکل کاملاً مشخصی از ساخت و ساز و تصرف حقیقت مرتبط است به نحوی که تجربه کردن ذهنی و ادراک شخصی مردود پنداشته می‌شود و تجربه‌ای مشروط به دستگاه (آپارات) را نهادینه می‌سازد (بونس^۲، 1982: 36). همچنین الگوی شناخت فرضی - استنتاجی باید اکنون برای حوزه واقعیت اجتماعی، شناخت علمی را از ذهنیت همواره نامطمئن "رها" سازد. حقیقت‌باستی با راهبردی سنجیده شود که مبتنی بر مولفه‌های زیر باشد: الف- نیاز به هیچ‌گونه آشنایی ناشی از تجربه یا کار میدانی که مورد تحلیل قرار گیرد، نداشته باشد. ب- فردیت و فردی بودن از روی موقعیت‌ها، موردها و سندها به طور سیستماتیک برداشته یا حذف شود. ج- تنها چیز یا امری به عنوان "تجربی" برداشت شود که با تعاریف کلی یعنی مستقل از ذهن و موقعیت بیان شود و همین‌طور از نظر فنون سنجش و ارزیابی بتواند بازآزمایی گردد (همان، ص 113). امکان یک ادراک مکانیکی و فارغ از ذهن، از جهان اجتماعی و طبیعی مدت‌هاست که مورد انکار و تردید است. در گونه‌ای از علم که عمدتاً ویژگی‌های نوع انسانی، یعنی خودآگاهی را کنار می‌گذارد باعث ایجاد یک گرایش از خود بیگانگی می‌گردد (اردهایم^۳، 1988). این گرایش به نتایجی می‌انجامد که اعمال دخل و تصرف در موضوع را میسر و مجاز می‌سازد و به درک و فهمی از پدیده‌هایی که مورد پرسش قرار دارند، منجر نمی‌شود. امروزه مفهوم فرض استنتاجی که "قاعده سه گامی" فوق را به وجود آورده است، از سوی کسانی که آن را به عنوان راهنمای عمل مستقیماً به کار می‌

¹-Lofland

²-Boness

³-Erdheim

برند توصیه نمی‌گردد. این واقعیت که در رابطه با مورد پژوهی نه با سبک و روش بلکه با یک طرح پژوهش اختصاصی یعنی با نوعی رهیابی سروکار داریم، تنها در حاشیه ذکر می‌شود و به ندرت به صورت یک بحث نظام مند مطرح می‌گردد (ویتزل¹، 1982) و یا حتی مورد پژوهی تحت مفهوم پارادایم کیفی طبقه بندی می‌شود و سپس بر اساس قواعد روش‌شناسی الگویی را طرح می‌کند که گشایش ذهنی، ارتباط پذیری، طبیعت پذیری و تفسیر پذیری را در بر می‌گیرد.

اشاره‌هایی به مفید بودن مورد پژوهی‌های تک‌قیاسی که در آن یک گروه را به عنوان یک مورد موقعی بررسی می‌کند که به صورت حادثه یا اتفاقی به وقوع پیوسته باشد. با وقوع این حادثه حدس زده می‌شود که این واقعه می‌تواند علت اصلی اقدام یا رفتار گروهی باشد. همچنین منابع کتبی می‌یابیم که مورد پژوهی را به عنوان پژوهش‌های کیفی به ویژه پژوهش میدانی یا مشاهده مشارکتی مدنظر دارد.

روش‌ها

روش جمع‌آوری اطلاعات در این پژوهش، از بین چهار روش اصلی که مارشال و راسمن² برای جمع‌آوری اطلاعات در تحقیق کیفی نام برده‌اند، شیوه بررسی اسناد و مدارک است. در بررسی اسناد و مدارک است که پژوهشگر می‌تواند از آن برای تحقیقات توصیفی، تحلیلی استفاده کند و صاحب‌نظران پژوهش، روش مزبور را جامع‌ترین روش می‌دانند. زیرا در این روش، نوعی استراتژی تحلیلی وجود دارد که از سایر روش‌های کیفی، عینی‌تر است.³

یافته‌ها

مورد پژوهی‌ها امروزه به گونه‌ای منحصر به فرد در دانش ما پیرامون افراد، گروه‌ها، سازمان‌ها و همین‌طور مسایل پیچیده نهادهای مختلف جامعه دخل و تصرف یافته‌اند. از آنجا که این راهبرد پژوهشی در واقع تلاش دارد تا پدیده‌های اجتماعی را در نحوه کارکرد و عملکردشان بفهمد،

¹-Witzel

²- Marshall & Rossman.

³- روش تحقیق کیفی، 1377، ص 119.

کاربرد گسترده‌ای به ویژه در پژوهش‌های معطوف به عمل یافته است، بررسی زمینه‌ای و کل‌گرا و همه‌جانبه مورد از نکات قوت و ذهنی‌گرایی از نکات ضعف این روش می‌باشد، مورد پژوهی‌ها با پارادایم تفسیری قرابت نزدیکی دارند زیرا در گرایش به مورد منفرد نوعی رهیابی برای درک و فهم موضوع در آن مستتر است و قلب فلسفه تعلیم و تربیت نیز تفسیر و تأویل می‌باشد.

نتیجه‌گیری، بحث و پیش‌نهادهای

مورد پژوهی در این مقاله به عنوان یک پژوهش تجربی با ویژگی‌های زیر تعریف گردید: یک پدیده اجتماعی را در محدوده متن روح زمانه خود مورد کندوکاو دقیق قرار می‌دهد؛ پیوندهای پنهان یعنی همبستگی و روابط نامشهود و مستور با سایر پدیده‌ها را مورد سوال قرار می‌دهد؛ منابع چندگانه و متنوع از مستندات، تاثیرها و اثبات‌ها را به کار می‌برد. رویه کار تجربی در این راهبرد به این لحاظ تفسیری است که هر واقعیت اجتماعی هم یک واقعه ذهنی محور و هم واقعه‌ای مشروط به ساختار و موقعیت است. بازسازی یک مورد منفرد نمی‌تواند به تنهایی و صرفاً از یک موقعیت کمی در مشاهده ظاهری نتیجه دهد. پیشنهادها: بازگشت به مواد موردی که، اساس تفسیر را می‌سازد، نهایتاً به رشد و توسعه علوم تربیتی منجر می‌گردد. تحلیل‌های تک‌موردی هم در خدمت پژوهش‌های کمی است تا متناسب سازی روش‌ها بازآزمایی و تفسیرنتایج تسهیل شوند و هم در خدمت پژوهش‌های کیفی است تا درون‌بینی و بینش‌های ژرفاتری در زمینه‌هایی که وارد شدن به آن دشوار یا غیر ممکن است را امکان‌پذیر سازد. مورد پژوهی‌ها از تمامی روش‌های پژوهش‌های علوم تربیتی و به ویژه علوم اجتماعی استفاده می‌کند که به ویژه بر سه گوشه‌سازی^۱ روش‌ها تاکید بسیار دارد. زیرا به وسیله آن هم از خطاهای ناشی از تاثیر پژوهنده‌ها و هم از خطاهای روشی ناشی از مقایسه‌ها جلوگیری می‌شود. مورد پژوهی برای تحقیق، تفحص، تشخیص و بازآزمایی متناسب‌ترین راهبرد پژوهشی است که گزینش فنون و ابزار آن بر مبنای فرض‌های نظری، ویژگی‌های مورد و هدف‌های شناختی ویژه آن تحقق می‌یابد.

^۱-Triangulation

Resources

- 1- Agar.M. H;2008:Speaking of Ethnography *Hills/ London/New Delhi*.
- 2- Aheslander , P ;1993:Methoden der empirischen Social –farschung .7..bearb.Autlage.Berlin/New York.
- 3- Becher. H S; 2006: Social observation and social case studies.In:David L .Stills(ed.):International Encyclopedia of social sciences , Vol .11.S.232-238.
- 4- Boness ,Wolfgang;1982:Die Einubung des Tatsachen-blicks. Fronkfurt/M.